

ความเป็นพลเมืองอาหาร: ปฏิบัติการทางสังคมเพื่อขับเคลื่อนระบบอาหารอย่างยั่งยืน

เอกรินทร์ พึ่งประชา

ภาควิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

Ekarin Phungpracha

Faculty of Archaeology, Silpakorn University

E-Mail: thachinriver@gmail.com

บทนำ

อาหารนอกจากเป็นหนึ่งในปัจจัยพื้นฐานการดำรงชีวิต หากยังสัมพันธ์กับมิติเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม โดยมนุษย์ใช้ฐานทรัพยากรอาหาร (ดิน น้ำและป่า) ประกอบกิจกรรมทางการเกษตรต่าง ๆ ในระบบอาหาร (Food system) ประกอบด้วยกิจกรรมหลัก คือ การผลิต (production) กระบวนการแปรรูปและบรรจุภัณฑ์อาหาร (processing and packaging) และการกระจายอาหาร (distribution) ตลอดจนการบริโภค (consumer) (Renting, Schermer & Rossi, 2012) กิจกรรมเหล่านี้ล้วนสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ (Erickson, 2008)

อาหารจึงเป็น “พื้นที่” (sphere) หนึ่งทางสังคมทำให้เกิดการหมุนเวียนเรื่องราวต่าง ๆ ของผู้ผลิต (โดยเฉพาะเกษตรกรรายย่อย) และผู้บริโภคที่สัมพันธ์กับฐานทรัพยากรอาหาร ซึ่งปรากฏมานับแต่อดีตและมีความซับซ้อนมากขึ้นในเวลาต่อมา กระทั่งเมื่อโลกก้าวสู่ยุคโลกาภิวัตน์ทำให้เกิดการค้าเสรี การเร่งการผลิตในปริมาณมาก การแข่งขันฐานทรัพยากรอาหาร ความไม่เท่าเทียมและความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงแหล่งอาหาร การสูญเสียอัตลักษณ์การทำกินของท้องถิ่นและความเสื่อมโทรมด้านสิ่งแวดล้อม เป็นต้น จนก่อให้เกิดภาวะเปราะบางของระบบอาหาร (Tavernier, 2011)

จากปัญหาดังกล่าว ความเป็นพลเมืองอาหาร (Food citizenship) จึงเป็นหนึ่งในแนวทางที่ถูกหยิบยกมาเป็นแนวทางแก้ไขภาวะเปราะบางของระบบอาหาร โดยเฉพาะสิทธิและหน้าที่ของความเป็นพลเมืองของผู้คนต่อการจัดการระบบอาหารของตนเองให้เกิดความยั่งยืน ทั้งในแง่การนิยามใหม่ของ ผู้ผลิตและ/ หรือผู้บริโภคอาหารและในฐานะการแสดงออกของพลเมือง

บทความนี้เป็นความพยายามที่จะอธิบายว่าแนวคิดพลเมืองอาหารว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร และหากมองในฐานะปฏิบัติการทางสังคม ความเป็นพลเมืองอาหารจะมีส่วนสำคัญในการคลี่คลายปัญหาดังที่กล่าวข้างต้นได้อย่างไร ผ่านการทบทวนวรรณกรรมเชิงสังเคราะห์ที่สัมพันธ์กับอาหาร ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดเรื่องความเป็นพลเมือง (Citizenship) ความเป็นพลเมืองของผู้บริโภค (consumer citizenship) ตลอดจนความมั่นคงทางอาหาร (Food security) และอธิปไตยทางอาหาร (Food sovereignty) เพื่อขับเคลื่อนระบบอาหารอย่างยั่งยืน

ความเป็นพลเมือง: การเป็นส่วนหนึ่ง การมีสิทธิและการมีส่วนร่วม

ความเป็นพลเมือง เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่อดีต ก่อนพัฒนาเป็นแนวคิดในภายหลังในสังคมการเมืองและเศรษฐกิจสมัยใหม่ ความเป็นพลเมืองไม่ได้มุ่งพิจารณาเพียงบทบาทของรัฐในการจัดการและควบคุมสมาชิกในสังคม แต่สนใจในความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนในมิติสำคัญ 3 ประการ คือ การเป็นส่วนหนึ่ง การมีสิทธิและการมีส่วนร่วม (Welsh & MacRae, 1998) ซึ่งทำให้เห็นว่าคนที่ปัจเจกบุคคลจะมีความคิดว่าตนเองเป็นพลเมืองอาหารของสังคมนั้น ๆ จำเป็นต้องเริ่มต้นจากการมองว่าตนเองเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ก่อนพัฒนาสู่การเรียนรู้เรื่องสิทธิที่ตนเองจะได้รับ ซึ่งจะนำมาสู่การมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนเรื่องต่างๆ จนนำไปสู่ความเป็นนิยามพลเมือง (Hilton, 2005)

ความเป็นพลเมืองจึงเป็นการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง ที่มีข้อตกลงบางประการร่วมกันหรือที่เรียกว่าสิทธิและหน้าที่ของผู้ปกครองที่จะได้รับและต้องปฏิบัติ ดังนั้น ความเป็นพลเมืองนอกจากพิจารณาสถานะทางกฎหมายแล้ว หากแต่สิ่งสำคัญคือ การต่อสู้เรียกร้อง ผลักดันให้เกิดการยอมรับทางการเมืองและสังคม รวมทั้งให้เกิดการกระจายความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจแก่พลเมืองภายในรัฐ ความเสมอภาคและเป็นธรรม ตลอดจนความเสมอภาคและหลากหลายทางวัฒนธรรม (Wilkins, 2005)

กล่าวโดยสรุป ความเป็นพลเมืองหมายถึงการที่ปัจเจกบุคคลเป็นสมาชิกของชุมชนหรือสังคมหนึ่ง ที่มีสิทธิหน้าที่อันพึงได้ มีความเท่าเทียมกันกับผู้อื่น มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่และสังคมโดยเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะ มีความรู้ทางการเมืองและการปกครองเพื่อร่วมตัดสินใจในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ

ความเป็นพลเมืองอาหาร: แนวคิดโดยสังเขป

ความเป็นพลเมืองอาหารเป็นแนวคิดที่ถูกสถาปนาเพื่อสื่อให้เห็นการสร้าง “การเมือง” ในความสัมพันธ์จนนำมาสู่ “พื้นที่” ใหม่ในการขับเคลื่อนความเป็นพลเมืองอาหาร ซึ่งต้องคำนึงแกนหลักสำคัญ คือ 1) อาหารคือสิทธิขั้นพื้นฐาน เพราะเป็นสิ่งจำเป็นต่อสุขภาพและการอยู่รอดของปัจเจก 2) อาหารมีคุณค่าทางเศรษฐกิจและมักนำมาสู่ความขัดแย้งในผลประโยชน์ที่สัมพันธ์กับวงจรการผลิตอาหารขั้นตอนต่าง ๆ และยังทำให้เห็นอำนาจของภาคมหภาคที่มีต่อการผลิตอาหาร 3) อาหารคือปัจจัยที่นำไปสู่ความเป็นพลเมืองอาหารที่สัมพันธ์กับนโยบายอาหาร 4) อาหารสัมพันธ์กับระบบตลาด โดยเฉพาะตลาดสากลและเสรีที่อยู่เหนือการจัดการของรัฐนั้น ๆ 5) ระบบการผลิตอาหารเป็นปฏิสัมพันธ์โต้ตอบกับสิ่งแวดล้อมอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ หากส่วนใดส่วนนี้เกิดการเปลี่ยนแปลงย่อมกระทบกับการทำงานของอีกระบบหนึ่ง และ 6) อาหารยังสัมพันธ์โดยตรงกับสุขภาพ (Dobson, 2003)

คำนิยามดังกล่าวสื่อให้เห็นว่า พื้นที่ของอาหารหาใช้เพียงพื้นที่ของปัจเจก หากแต่เป็นพื้นที่การเมืองในความสัมพันธ์ของผู้คนที่สัมพันธ์กับอาหารในมิติต่าง ๆ ความเป็นพลเมืองอาหารจึงเป็นพื้นที่ปฏิบัติการทางสังคม (social practice) ที่นำมาสู่การรวมกันของผู้คน (Tavernier, 2011)

ดังนั้น คำจำกัดความพลเมืองอาหารจึงคล้ายกับความเป็นนิเวศพลเมือง (ecological citizenship) คือมองอย่างเป็นระบบ ทุกส่วนล้วนสัมพันธ์ต่อกัน และจะมีคุณค่าก็ต่อเมื่อได้รับการสนับสนุนจากผู้คนในสังคมนั้น ๆ เพื่อสร้างสุขภาพ ความเพียงพอ และคุณภาพของอาหารที่นำมาสู่ความยั่งยืนในระบบอาหาร (Dubuisson-Quellier & Lamine, 2011) ดังนั้น หากไร้ซึ่งความเป็นพลเมืองอาหาร ความยั่งยืนของระบบอาหารก็ไม่อาจเกิดขึ้น

ความเป็นพลเมืองอาหาร: ปฏิบัติการทางสังคม

จาก “บริโภคนิยม” สู่ “ความเป็นพลเมืองผู้บริโภค”

ปัจจุบัน โลกกำลังเผชิญปัญหาสิ่งแวดล้อมทวีความรุนแรงขึ้นทุกวัน ซึ่งเกิดจากหลายสาเหตุ ทั้งจากกิจกรรมของมนุษย์ที่บริโภคและใช้เกินขอบเขต และการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ เช่น การตัดไม้ทำลายป่าเพื่อขยายพื้นที่ทำกิน การปล่อยของเสียและการเผาผลาญพลังเชื้อเพลิงที่มากขึ้น การเปลี่ยนแปลงชั้นบรรยากาศ เกิดสภาวะเรือนกระจกและสภาวะโลกร้อน นำมาสู่ภัยพิบัติธรรมชาติต่าง ๆ ทั้งสภาวะแล้งและวิกฤตอุทกภัย เป็นต้น (Dobson, 2003) ปรากฏการณ์ดังกล่าวส่งผลทั้งทางตรงและอ้อมต่อมนุษย์ และระบบอาหาร ทำให้มนุษย์เริ่มตระหนักถึงปัญหา หันมาสนใจและดูแลสิ่งแวดล้อมในมิติต่าง ๆ

ตัวอย่างหนึ่งที่เห็นชัดคือ การใช้แนวทางควบคุมภาคธุรกิจไม่ให้ทำลายทรัพยากรธรรมชาติโดยขาดจิตสำนึก ส่วนเอกชนโดยเฉพาะผู้ผลิตและผู้จำหน่ายสินค้าโดยเฉพาะสินค้าอาหาร มีการแนะนำเรื่องสิ่งแวดล้อมเข้ามาเป็นนโยบาย

ในการดำเนินการ เกิดกลยุทธ์การตลาดเพื่อสิ่งแวดล้อม (Green marketing) (Wilkins, 2005) ขณะเดียวกัน ผู้บริโภคก็มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการบริโภคสินค้าที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมจนนำไปสู่ “ความเป็นพลเมืองผู้บริโภค” (consumer citizenship) หันมาสนใจเรื่องสิทธิและหน้าที่ในการเข้าถึงแหล่งอาหารและการเยียวยาสิ่งแวดล้อมไปพร้อมกัน (Dubuisson-Quellier & Lamine, 2011)

ความมั่นคงทางอาหารและอธิปไตยทางอาหาร

ความมั่นคงทางอาหาร เป็นแนวคิดและกระแสที่มีผู้คนสนใจอย่างจริงจังในราวทศวรรษที่ 1960-1970 เนื่องมาจากเหตุการณ์ภาวะความอดอยากที่เกิดขึ้นหลายประเทศ โดยเฉพาะกับประเทศกำลังพัฒนาในทวีปแอฟริกา ขณะนั้น กระแสความมั่นคงทางอาหารจะให้ความสำคัญกับเรื่องกายภาพและเศรษฐกิจเป็นหลัก เช่น ผลกระทบของภัยแล้งที่ส่งผลต่อผลผลิตทางการเกษตร ความยากจนและวิกฤตราคาอาหารและน้ำมันที่ขยับตัวสูงขึ้นทำให้คนยากจนยากต่อการเข้าถึงอาหาร หลังจากนั้น ความมั่นคงทางอาหารจึงเป็นปรากฏการณ์ที่ได้รับความสนใจและศึกษาตลอดมา และมีผู้นิยามความมั่นคงทางอาหารอย่างมากมาย แต่ที่เป็นที่รู้จักกว้างขวางคือนิยามในการประชุมสุดยอดอาหารโลก (The World Food Summit) ปี ค.ศ. 1996 (FAO, 1996) ที่กล่าวไว้ว่า

...คนทุกคนมีความสามารถเข้าถึงอาหารที่เพียงพอ ปลอดภัยและมีโภชนาการ ทั้งในทางกายภาพและเศรษฐกิจ ในการตอบสนองความต้องการและความพึงพอใจทางอาหารของพวกเขา เพื่อให้เกิดชีวิตที่ประกอบด้วยความกระตือรือร้นและสุขภาวะ

ขณะที่ องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO, 1996) เสนอแนวคิดความมั่นคงทางอาหารออกเป็น 4 มิติ คือ 1) ความพอเพียง (Availability) ของปริมาณอาหารที่มีคุณภาพอย่างเหมาะสม 2) การเข้าถึง (Accessibility) ทรัพยากรที่เพียงพอของบุคคลเพื่อให้ได้อาหารในปริมาณที่เหมาะสมและมีคุณค่าทางโภชนาการ 3) การใช้ประโยชน์ (Utilization) ของอาหาร และ 4) เสถียรภาพ (Stability) ทางอาหาร

จากนิยามความมั่นคงทางอาหารเบื้องต้นจะพบว่า เป็นแนวคิดที่สัมพันธ์กับมิติโภชนาการ ความยากจน การพัฒนาและนโยบายเชิงสังคม ขณะที่มุมมองที่เกิดจากคนท้องถิ่นกลับไม่เผยให้เห็น ประเด็นดังกล่าว Pottier (2007) มองว่า ความมั่นคงทางอาหารในบริบทท้องถิ่นพิจารณาได้จากสภาวะ “ความไม่แน่นอน” (Uncertainty) และ “ความเสี่ยง” (Risk) ของคนท้องถิ่นที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อมและแรงกดดันทางเศรษฐกิจและสังคมที่ส่งผลกระทบต่อระบบการผลิตอาหารและความมั่นคงทางอาหารของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการจัดการดิน น้ำ สภาพอากาศ อาหารธรรมชาติ การเกษตร ฯลฯ (Berkes, 2008)

กล่าวได้ว่า ฉากทัศน์แนวคิดความมั่นคงอาหารได้เปลี่ยนจากการมองระดับมหภาคที่เน้นการผลิตระดับประเทศไปสู่ระดับจุลภาคทั้งการผลิตของเกษตรกรรายย่อยและการบริโภคของผู้บริโภค อีกทั้งยังเปลี่ยนจากมุมมองอาหารเป็นตัวนำ (ปริมาณ ประเภท คุณภาพ คุณค่าโภชนาการ ความปลอดภัย การจัดการ ฯลฯ) มาเป็นการดำรงชีพที่ให้ความสำคัญกับบทบาทของประชาชนในการรับมือปัญหาจัดการปัญหา และเปลี่ยนจากตัวชี้วัดที่เป็นวัตถุ เช่น ปริมาณ สัดส่วนการบริโภคพืชผัก วัสดุปรุงแต่ง สารอาหารพลังงาน มาเป็นมุมมองเชิงนามธรรม เช่น การยอมรับทางวัฒนธรรม ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ การพึ่งตนเอง เป็นต้น (Maxwell, 1994, อ้างในสินี, 2562: 21) นัยยะดังกล่าวคือ เรื่องสิทธิและหน้าที่ของความเป็นพลเมืองที่มีต่ออาหารนั่นเอง

อริปไตยทางอาหารเป็นแนวคิดที่ถูกพัฒนาขึ้นในช่วงทศวรรษ 1980 เพื่อเรียกร้องถึงสิทธิของผู้คนในอเมริกากลางและใต้ในการดำรงฐานะการเป็นผู้ผลิตและตอบโต้กับผลของการค้าเสรีและแผนการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมที่ได้รับการสนับสนุนโดยกองทุนการเงินระหว่างประเทศและธนาคารโลก (สิรินทิพย์, 2561; Hassanein, 2003) กระทั่งปี ค.ศ. 1996 มีการให้คำนิยามอริปไตยทางอาหารเป็นครั้งแรกว่า “อริปไตยทางอาหารคือสิทธิของแต่ละชาติที่จะรักษาและพัฒนาความสามารถของตัวเองในการผลิตอาหารพื้นฐานที่เคารพต่อความหลากหลายทางการผลิตและวัฒนธรรม” ซึ่งให้ความสำคัญกับเรื่องสิทธิมนุษยชนพื้นฐานทางด้านอาหาร การปฏิรูปทางการเมือง การปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ การจัดระบบการค้าอาหารใหม่ การขจัดโลกาภิวัตน์ของผู้หิวโหย สันติภาพทางสังคม และการควบคุมอย่างเป็นประชาธิปไตย (Patel, 2009)

ปี ค.ศ. 2002 มีการปรับคำนิยามอริปไตยทางอาหารว่า “อริปไตยทางอาหารคือสิทธิของประชาชน ชุมชน และประเทศ ที่จะกำหนดนโยบายทางการเมือง นโยบายทางด้านแรงงาน นโยบายทางการเมือง นโยบายเกี่ยวกับที่ดิน ซึ่งเหมาะสมกับระบบนิเวศ สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ตลอดจนมีเอกลักษณ์เฉพาะ ทั้งยังรวมถึงสิทธิการเข้าถึงอาหารและสิทธิในการผลิตอาหาร ซึ่งหมายความว่าประชาชนทุกคนจะต้องมีสิทธิในอาหารที่ปลอดภัย มีโภชนาการ และมีความเหมาะสมทางวัฒนธรรม และทรัพยากรการผลิต และความสามารถที่จะรักษาพวกเขาและสังคมของพวกเขาอย่างยั่งยืน” ที่ให้ความสำคัญกับการเข้าถึงทรัพยากร รูปแบบการผลิต การเปลี่ยนแปลงและกระบวนการทำให้เป็นการค้า การบริโภคอาหารและสิทธิทางอาหาร และนโยบายทางการเมืองและภาคประชาสังคม (Beuchelt & Virchow, 2012) ต่อมาจึงมีการขยายความว่า “อริปไตยทางอาหารคือสิทธิของประชาชนที่จะผลิตอาหารที่ดีต่อสุขภาพและมีความสอดคล้องกับวัฒนธรรม ด้วยวิธีการที่ดำรงรักษาระบบนิเวศ และสิทธิในการกำหนดระบบอาหารและเกษตรของพวกเขาเอง” (Edelman et al., 2014)

การนิยามอธิปไตยทางอาหารข้างต้นจะให้ความสำคัญกับ “สิทธิ” ในการตัดสินใจประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ในระบบอาหารที่เกษตรกรรายย่อยทั่วโลกกำลังเผชิญปัญหาการผลิตที่ถูกควบคุมทั้งจากรัฐและบริษัทข้ามชาติ เพียงแต่การเปลี่ยนแปลงค่านิยามแต่ละครั้งได้ส่งผลให้ “อธิปไตยทางอาหาร” เป็นคำที่คลุมเครือ ไม่ชัดเจนและยังคงเป็นที่ถกเถียง (สิรินทิพย์, 2561; ฤทธา, 2563) เช่น ไม่มีข้อสรุปว่าเป้าหมายของอธิปไตยทางอาหาร คือ สิทธิของใครสิทธิของปัจเจกบุคคลหรือเป็นสิทธิร่วมหรือ ให้ความสำคัญกับการพึ่งพาตนเองทางอาหารของชาติหรือเป็นสิทธิของชุมชนที่เน้นให้ความสำคัญกับการพึ่งพาตนเองทางอาหารของท้องถิ่นหรือเป็นสิทธิของประชาชน เป็นต้น (Agarwal, 2014; Edelman et al., 2014)

กล่าวโดยสรุป อธิปไตยทางอาหารเกิดจากฐานคิดเรื่องปัญหาทางเศรษฐกิจและการเมืองของเกษตรกรรายย่อยที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาการค้าเสรี ส่งผลทำให้เกิดกระบวนการเคลื่อนไหวเรื่องสิทธิที่จะกำหนดนโยบายเกษตรและอาหารในการจัดสรรและใช้ฐานทรัพยากรของตนเองเพื่อปกป้องและควบคุมระบบอาหารและการค้าทางการเกษตรภายในประเทศตนเองจนนำไปสู่การพัฒนาาระบบอาหารที่ยั่งยืน

ในมูมดังกล่าว อธิปไตยทางอาหารจึงมีบทบาทสำคัญในหลากหลายมิติ ทั้งการแสดงออกถึงสิทธิพื้นฐานของมนุษย์ทุกคนต้องเข้าถึงอาหารอย่างมีสุขภาวะ สิทธิในที่ดินทำกิน การปกป้องฐานทรัพยากรอาหาร (ดิน น้ำและป่า) การให้ความสำคัญการผลิตที่เพียงพอ รวมถึงการหาแนวทางจัดการของผลกระทบจากการค้าเสรีและการผูกขาดของบริษัทข้ามชาติ ประการสำคัญยังส่งเสริมสันติภาพทางสังคม โดยไม่ใช้อาหารเป็นเครื่องมือของความรุนแรงและการควบคุมประชาธิปไตยของเกษตรกรรายย่อย ซึ่งประเด็นเหล่านี้ล้วนเชื่อมต่อกับพลเมืองในชุมชน สังคมและประเทศนั้น ๆ เป็นปฏิบัติการทางสังคมขับเคลื่อนเรื่องระบบอาหาร

สรุป

ความเป็นพลเมืองอาหารเติบโตมาบนฐานแนวคิดเรื่องพลเมืองที่ให้ความสำคัญต่อเรื่องสิทธิและหน้าที่ของตนเองและการเคารพต่อปฏิสัมพันธ์กับคนและบริบทรอบข้างที่เชื่อมโยงกับระบบอาหาร โดยมีผลกระทบจากการบริโภคและใช้ฐานทรัพยากรอาหารเกินขอบเขต การเร่งการผลิตและการค้าเสรีและการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมเป็นแรงกระตุ้นสำคัญ ความเป็นพลเมืองอาหารยังทับซ้อนกับแนวคิดความมั่นคงทางอาหารและอธิปไตยทางอาหาร และใช้แนวคิดดังกล่าวเป็นปฏิบัติการทางสังคมขับเคลื่อนทำให้เกิดความรู้ จนนำมาสู่ความตระหนักในสิทธิและหน้าที่ในความสัมพันธ์ต่าง ๆ ของระบบอาหาร

กล่าวได้ว่า ความเป็นพลเมืองอาหารจึงให้ความสำคัญการมีส่วนร่วมของผู้คนในการปรับเปลี่ยน ต่อรองและ/ หรือต่อสู้กับกิจกรรมที่ทำให้เกิดภาวะเปราะบางในระบบอาหาร มากกว่าการยอมจำนนต่อระบบดังกล่าวในฐานะผู้ถูกกระทำ ความเป็นพลเมืองอาหารจึงมอง “ผู้คน” มากกว่าการเป็น “ผู้ผลิต” และ/ หรือ “ผู้บริโภค” และมอง “อาหาร” มากกว่าการเป็น “สินค้า” ผู้คนคือผู้มีบทบาทสำคัญในการจัดการระบบอาหารเพื่อความมั่นคงทางอาหารในบริบทที่เหมาะสมของตนเองหรือมีความเป็นอธิปไตยทางอาหาร (กฤษฎา, 2563) นัยดังกล่าว ความเป็นพลเมืองอาหารจึงเป็นปฏิบัติการทางสังคมว่าด้วยสิทธิและหน้าที่และ/ หรือความรับผิดชอบต่อระบบอาหาร ทั้งในปฏิบัติการระดับส่วนบุคคลและสาธารณะ เพื่อที่จะสนับสนุนการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมต่อระบบอาหารให้เกิดความยั่งยืน (Wilkins, 2005)

เหตุผลดังกล่าว พลเมืองอาหารในฐานะปฏิบัติการทางสังคมจำเป็นต้องผ่านการสร้างความรู้ สร้างคุณค่าและสร้างทัศนคติต่อระบบอาหาร ในพื้นที่ระดับปัจเจกซึ่งเห็นได้จากการเลือกและนินยใจคอ เกิดการเรียกร้องสิทธิด้านอาหารที่พึงมีของตนเอง ส่วนพื้นที่สาธารณะจะเป็นการป้องกันเรื่องสิทธิอาหารและผลกระทบระดับสาธารณะ (Hassanein, 2003; Johnston, 2008) ที่ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของผู้กระทำและถูกกระทำทางสังคม โดยร่วมกันปกป้องฐานทรัพยากรอาหารและนำไปสู่ความยั่งยืนของระบบอาหาร

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กฤษฎา บุญชัย. 2563. รายงานสังเคราะห์ปฏิบัติการพลเมืองขับเคลื่อนระบบอาหารเพื่อสุขภาพเพื่อความมั่นคงอาหาร. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).
- สินี โชติบริบูรณ์. 2562. กระบวนการสร้างความมั่นคงด้านอาหารของเครือข่ายชุมชนในคาบสมุทรสทิงพระ. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต ภาควิทยาศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สิรินทิพย์ นรินทรศิลป์. 2561. “แนวคิดอภิปไตยทางอาหาร: ข้อถกเถียงเชิงวิพากษ์กับแนวคิดทางด้านอาหารอื่น ๆ,” *วารสารการเมือง การบริหาร และกฎหมาย* 10, 3: 217-246.

ภาษาอังกฤษ

- Agarwal, B. 2014. Food Sovereignty, Food Security and Democratic Choice: Critical Contradictions, Difficult Conciliations. *The Journal of Peasant Studies*, 41, 6: 1247-1268.
- Beuchelt, T.D., Virchow D. 2012, Food Sovereignty or the Human Right to Adequate Food: which Concept Serves Better as International Development Policy for Global Hunger and Poverty Reduction?, *Agriculture and Human Values*. 29, 2: 259-273.
- Berkes, F. 2008. Community Conserved Areas: Policy Issues in Historic and Contemporary Context. *Conservation Letters*, NY: 1-6.
- Dobson, A. 2003. *Citizenship and the Environment*. New York: Oxford University Press
- Dubuisson-Quellier S., Lamine C. 2011. Citizenship and Consumption: Mobilisation in Alternative Food Systems in France, *Sociologia Ruralis*, 51, 3: 304–323.

- Edelman, M. et al. 2014. Introduction: Critical Perspectives on Food Sovereignty. *The Journal of Peasant Studies*, 41,6: 911-931.
- Erickson, P. J. 2008. "Conceptualizing Food Systems for Global Environment Change Research," *Global Environmental Change*. 18, 234-245.
- FAO. 1996. *Rome Declaration on World Food Security and World Food Summit Plan of Action*. World Food Summit, 13-17 November 1996, Rome, Food and Agriculture Organization of the United Nations.
- Hassanein, N. 2003. Practicing Food Democracy: a Pragmatic Politics of Transformation, *Journal of Rural Studies*, 19, 1: 77-86.
- Hilton, M. 2005. The duties of citizens, the rights of consumers, *Consumer Policy Review*, 15, 1: 6-12.
- Patel, R. 2009. What does Food Sovereignty Look Like? *The Journal of Peasant Studies*, 36, 3: 663-773.
- Pottier, J. 1999. *Anthropology of Food: The Social Dynamics of Food security*. NY: John Wiley and Sons.
- Renting, H., Schermer, M., and Rossi, A. 2012. Building Food Democracy: Exploring Civic Food Networks and Newly Emerging Forms of Food Citizenship, *International Journal of Sociology of Agriculture and Food*, vol. 19, 3: 289-307.
- Tavernier, J. 2011. Food Citizenship: Is There a Duty for Responsible Coconsumption?, *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 25, 6: 895-907.
- Welsh, J., MacRae R. 1998. Food Citizenship and Community Food Security: Lessons from Toronto, Canada, *Canadian Journal of Development Studies*, 19, 5: 237-255.
- Wilkins, J.L. 2005. Eating Right Here: Moving from Consumer to Food Citizen, *Agriculture and Human Values*, 22, 6: 269-273.